

שיחות הרב צבי יהודה זצ"ל לפרשת השבוע סידרה ב'

פרשת וישב

1 וכאשר נחזור להתבונן בדברים הללו אולי יתבאר לנו בעייה קצת תוכן השנאה של האחים הקדושים הללו, מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם, כי הכל מיד די היה זה. אבל עלינו לדעת כי קלקולם של גדולי עולם הללו לא יסוב חיו על מרכז של פחזות ורע נפש, כ"א קשור בעומק מוצעות דעות. ואם כי החטיאו את המטרה, אבל גם חטא זה נעשה לברכה לדור אחרון, וכדחז"ל במדרש תנחומא: "עבירתם של שבטים כלכלה את העולם", וכבר הארסני בזה בעו"ה במקום אחר, ודבר תורה כפטיש יפוצץ סלע.

2 רש"י שמות פר' כח, פס' יב' לזכרון. שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם.

3 וזה הדבר באיזה זכות היה אהרן נכנס לבית קדשי הקדשים!... רבי יצחק אומר זכות השבטים היתה נכנסת עמו שנאמר (שמות כט) וזה הדבר אשר תעשה להם, מנין זה י"ב, ואלו הן י"ב שבטים שהיו נתונות על לבו של אהרן ועליהם שמות השבטים, ... מה טעם? שיהא הקב"ה מסתכל בהם ובבגדי כהן בכניסתו ביום הכפורים ויזכור לזכות השבטים (שמות רבה פרשת תצוה, לח)

איוול ככה, אצ"ל

מלכות

מזכיר שני, הגיון? הענין

4 השיא של בנין עם ד' בארץ ד' הוא בהופעת מלכות ישראל. למלכותיות יש ערך מיוחד. יש פסוק: "אשר נשיא יחטא". נשיא הוא מלך, ועליו ישנה הגדרה מיוחדת של חז"ל: מלך הוא מין אדם כזה, מין אישיות כזו "שאין על גביו אלא ד' אלהיו". הוא נשמה כזאת שהיא בין הצבור ובין ד'. הוא אישיות נשמתית, לאומית, כלל-ישראלית. לכן, דוד המלך הוא כמעט "לא איש", כמעט שאינו פרטי. לפעמים אמנם מופיע צד האישיות הפרטית שלו, אבל העיקר הוא מהותו המיוחדת של נפש כלל-ישראל¹⁰, המשך של יעקב אבינו, ראשית הופעת השבטים והצבוריות הישראלית.

בנין בית ישראל

10 וידיעה שלמה היא ידיעת השלמות האורגנית של עם זה. לכן כשאנו נפגשים בתחילת התפתחות מציאותנו, עלינו להכיר שאנו בנויים בצורה של אורגניזם. רבונות-של-עולם יצר כל אחד מאיתנו עם מח, לב, עין, אוזן, יד ורגל, ריאות, חזה וכדו'. יש מדרגות בין איברים אלה, אבל כולם שייכים לאורגניזם הכללי. לא פחות מזה, ואולי יותר מזה, יש לומר לגבי "גוי אחד בארץ"⁴⁰. אחדות אחת כוללת מקיפה את כל חלקי האורגניזם של כלל-ישראל, אבל גם בתוך הבנין השלם של כלל-ישראל יש כל מיני מדרגות, מסודרות, מחוברות ומצורפות יחד. כל הכוחות האלה מוכרחים להופיע "איש על מחנהו ואיש על דגלו"⁴¹. הלב צריך להיות דווקא לב, ולא רגל בשום פנים ואופן. אין מקום לחילוף תפקידים. אין ללב להיות עין. אמנם העין חשובה מאוד ונחמדה מאוד, והרשתית עושה נפלאות, אבל היא אינה לב. צריכה להיות שמירה על חלוקת התפקידים. כשעוסקים באנשים גדולים, בכוחות גדולים, במלאכים גדולים "גבוי כח עשי דברו"⁴² — מתבלטת הראשוניות והאוריגניליות של כל אחד. לכן, בראשית הבריאה שלנו, "כה אמר ד' בראך יעקב ויצרך ישראל"⁴³, מוכרחים להתגלות סדרי הסיסטמטיקה האורגנית שלנו. כמו ש"ויפח באפיו נשמת חיים, ויהי האדם לנפש חיה"⁴⁴ מתגלה בסדר החלקים השונים של גופנו, כך באורגניזם הכלל-ישראלי מוכרחים להופיע חלקים מיוחדים: זה ראובן וזה שמעון, אלו בני לאה ואלו בני רחל. יהודה ענינו מלכות⁴⁴, ויששכר ענינו לימוד תורה⁴⁵, וכהנה וכהנה. הבנין הכלל-ישראלי מסודר על-ידי רבונות-של-עולם, "בראך יעקב", מכל הכוחות האלה, כשכל כח חייב להיות מסודר בתפקידו. ישראל הוא לב האומות⁴⁶, ובתוך הלב הזה יש חלוקה לשבטים מסודרים בתכלית הסדר. כל שבט הוא חלק מהבנין הלאומי, הקיבוצי הקולקטיבי. אחר-כך הדבר נעשה קל יותר לתפיסה, נעשה יותר מגובש נוקשה וקבוע, כפי שהוא מתברר בכרכות של יעקב אבינו בסוף בראשית, וכן בכירורו של משה רבינו בסוף התורה, כשכל שבט מקבל ברכתו המיוחדת "איש על מחנהו ואיש על דגלו". עכשיו באתחלתא דאתחלתא, הבחנה זו עדיין עדינה מאוד. צריך לזכור שאיננו עוסקים פה בפרטי סיפורים על פלוני אלמוני, אלא במעשה ד' הבורא אותנו והיוצר אותנו. רבונות-של-עולם היוצר "עם זו יצרת לי", "יצרך ישראל", בונה את האורגניזם הכלל-ישראלי מבונה משנים-עשר שבטי ישראל. כך מוכרח להיות מסודר מראשית היצירה הזאת.

הבחנה והכללה

5 לכל אחד ערכו המיוחד. לכל אחד תפקידו המיוחד. כל אחד עושה שליחותו ואי-אפשר לטשטש תחומים. אבל הבחנה אינה פירוד, חס ושלוש. אלא בסדר הסיסטמטי האלוהי הזה, מופיע האורגניזם בכל שלמותו. הידים והרגלים מחולקות לתפקידים אבל לא מפורדות, ומגלות שלמות הצורה האלוהית. "אתה מן המשוררים ואני מן השוערים"⁴⁷. אין חילופי תפקידים! הדבר צריך להאמר בהבלטה ובחריפות. כל אחד ותפקידו. וכולם בונים ביחד את האחדות השלמה של כלל-ישראל המשוכלל בכל גווניו.

מהלך התגבשות המלכותיות

6 כל שבט הוא מציאות מיוחדת, גילוי אלוהי מיוחד. "יורו משפטין ליעקב"³³ מתבטא במיוחד בשבט לוי, ומצד אחר — בשבט יששכר³⁴, והבכור הוא מכובד במיוחד וכו'. אבל היותר מקיף והיותר כולל הוא ענין מלכות ישראל. כל שבט הוא גילוי מגוון ופרטי, והמלכות היא כלל מציאות ישראל ותורתו בממשיותה. הכלליות הזאת הולכת ומופיעה בכמה מדרגות ושלבים. כמו שבמציאות חיי היחיד יש מדרגות ושלבים — כך אצל הצבור. והצבור מתחיל להתגבש באישיותו הכלל-ישראלית לאומית ומלכותית מיסוד רחל ולאה, "אשר בנו שתיהם את בית ישראל"³⁵. זאת הבלטה חריפה ביותר. כך מוכרח להיות יסוד בנין מלכות ישראל, שהולך ונבנה דרך פרץ וזרח בפרשתנו, זממשיך להתברר דרך מגילת רות עד שמגיעים למלכות בית דוד, שהיא המלכות השלמה והאמיתית במלוא המובן.

ועם זה, המושג של צבוריות קשור לסיבוכיות. בחיי האדם ישנם סיבוכים ואי-אפשר להתחמק מהם! ואדרבה, על מנת כן! וזה ענין החינוך האלוהי בתורה ובנבואה, להפיץ אור בסיבוכים. "טוב וישר ד' על כן יורה חטאים בדרך"³⁵.

קביעות וארעיות

7 יש עוד הבחנה בין יחידיות לצבוריות: ארעיות וקביעות. ישנם דברים במהלך החיים שתופסים מקום זמני, שיש להם ערך של חיי שעה — ולעומתם, דברים שיש להם ערך נצחי וקבוע. צבור הוא קביעות. המטרה היא הקביעות. דרך התחנות הארעיות מגיעים למחוז החפץ, לקביעות.

אצל היחיד יש אפשרות של קפיצות שונות בגוונים שונים, מה-שאין-כן בצבור בו יש חוקים צבוריים³⁶. ככל שהצבור יותר גדול — קטנה מידת החופש שלו. כששני אנשים נפגשים, יש התחשבות איש ברעהו. בתוך המשפחה — עוד יותר. ובמדינה כבר אין כל-כך הרבה חופש: יש חוקים מדיניים, יש מסורת אבות ומסורת דורות. הבחירה היא ליחיד. לצבור אין בחירה³⁷.

8 במצב הפרטי-האישי יש התגודדות, קדושה מתגודדת. אבל בצבור יש דברים חוקתיים, חוק ולא יעבור, קיים סדר. כך הוא בכל החיים כולם. סדר התגלות הבורא בנבראים הוא בשני פנים: בארעיות ובקביעות. עד שמגיעים לקביעות, לתחנה הסופית, לאידיאל בכל הגבורה והתוקף — יש צורך במדרגות ארעיות. וכך הוא בבריאה כולה: אלפיים שנות תורה, אלפיים שנות שנים משיח³⁸, והאלף השביעי — אחרית הימים, יום שכולו טוב, וכהנה וכהנה. ארעיות בדרך. חצי קדושה איננה קדושה שלמה אלא קדושה בדרך³⁹. הקדושה היא קביעות, נצחיות וקיימות⁴⁰. "קדוש לעולם קיים"⁴¹. וכינתיים יש ארעיות, בתור הכנה לקביעות, לתכלית האידיאלית.

9 זהו הצד הטוב שבארעיות, לעומת הרשעות, העמלקיות, שהיא ארעיות חולפת⁴². "כל הרשעה כולה כעשן תכלה"⁴³. הרשעים עוברים מן העולם. "ולא אמרו העברים ברכת ד' אליכם"⁴⁴ — אלו אומות העולם שעוברים מן העולם⁴⁵, לעומת הנצח שהיא קביעות וקיימות מוחלטת.

10 כל סדר ההנהגה המוסרית של האדם צריך להיות לאור הנצחיות, מתוך שייכות לשם שמים⁴⁶, מתוך דבקות אלוהית, מתוך קביעות של תורה — "עשה תורתך קבע"⁴⁷, ויש בזה מדרגות.

כל שבט יש לו גוון מיוחד וחשיבות מיוחדת. יש אחדות כוללת, ולא פחות מזה יחידות, ואין לטשטש תחומים. בפרשתנו מופיע בהבלטה חריפה ביותר החילוק בין יוסף ליהודה. לשניהם יש סיבוכים מיוחדים ונוראים, והם מכינים לידתו של משיח; כדברי חז"ל "שבטים היו עסוקין במכירתו של יוסף, ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו, ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו, ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו, ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה, והקב"ה היה עוסק כורא אורו של מלך המשיח". כל אחד בצורת שלו, ומכל הסיבוכים האלה הקדוש-ברוך-הוא מכין אורו של משיח.

10 ההבלטה והספציפיות של כל כח בישראל לחוד, כל נשמה, כל איבר, כל שבט עם תפקידו ויעודו — היא הכרחית לגילוי האורגניזם בשלמותו.

מצד שני יש גם הכרח לבטא את האחדות הכוללת של הבנים בריבויים כפי שמופיע בתרגום של הפסוק "משם רעה אבן ישראל": "זן אבהן ובנין", מפרנס אבות ובנים. המלה "אבן" מתפרשת כמורכבת משני חלקים: אב-בן. אחדות כוללת של אב והבנים, שאין בליבם אלא אחד.

וכשם שיש צורך בהדגשת האחדות — כך אין לטשטש את הספציפיות של כל אחד מהבנים. ובפרשתנו מופיעה הבלטה זו, של צד לאה לחוד ושל צד רחל לחוד, בחריפות רבה. במבט שטחי וחלקי זה נראה דבר נורא, אבל, כשתופסים את הדברים בכלליותם, אז מבינים את היסודות ההיסטוריים האלוהיים; מבינים ש"אני — אני ואתה — אתה", וכולנו יחד בונים את הבנין האחד.

20 חידוד הספציפיות יכול להביא להתנגשות, עד כדי ביטוי נורא ביותר, כפי שמסופר בגמרא שרבה שחט את רבי זירא! ומתוך-כך אפשר להבין את ענין השנאה.

9 במושג שנאה יש מקום לכיבודים ולהבחנות. בגמרא פסחים מופיע כביכול "היתר" לשנוא בעל עבירות. והתוספות שם שואלים: בכבא מציעא יש הלכה "אוהב לפרוק ושונא לטעון" — מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו". למה לכוף את יצרו? הרי זה יצר טוב ומצוה לשנוא!

אנו נפגשים עם החתירה הפסיכולוגית הנפלאה והעמוקה של התוספות: בודאי לא יתכן שתהיה שנאה בין שני יהודים, "לא תשנא את אחיך בלבבך". אלא הכוונה לאיזו קפידא, לאיזו תרעומת. אולם מטבע האדם שהוא רגיש לצורת ההתייחסות כלפיו. האדם השני מרגיש שיש קפידא כלפיו, שאין הכל חלק כתמול שלשום. ויש תגובה נגדית מצדו. התוספות מביאים פסוק ממשלי "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם". אז גם אצל השונא, מתוך יראת-שמים מופיעה שנאה, וכך השנאה מתגלגלת ומתנפחת ככדור שלג, הולכת ומתרחבת עד שמגיעים לשנאה גמורה, חס ושלום. וזה יכול לפעמים להגיע עד כדי שנאת-חינם ושפיכות-דמים, כפי שמסביר הנצי"ב.

שנאת ה"לא־דתיים"

קיימים רשעים בעלי עבירות בישראל — יש להצטער על כך; בודאי יש לכל אחד להיות בשלמות. אבל לא בגלל זה הוא יוצא מכלל-ישראל, חס ושלום. יש מדרגות בשלמות, בשלמות ידיעת התורה וקיום התורה. אבל כלל-ישראל מקיף את כל חלקי ישראל, היותר צדיקים, יותר חזקים, יותר בריאים, יותר קדושים ויותר מלאי אמונה, וגם אלה במדרגה פחותה מזה.

מאוד יש להצטער על הנוסח הנשמע בחוגי ישיבות מסוימות שכאילו יש ענין לשנוא, יראת-שמים לשנוא. הלואי ונוסח זה לא היה קיים, אבל לצערנו הוא ישנו. הדבר ידוע, יש מיני מהלכים כאלה של שנאה ל"לא־דתיים". הם חושבים שבזה הם מחזקים את היהדות; "בשביל הגנת היהדות ותיווק יראת-השמים, הכרחית זהירות מיוחסים"; ההתרחקות והשנאה שומרות על היהדות. מאוד מצער אם זקוקים לשמירה כזאת. היא בגדר מצוה הבאה בעבירה. יש מקום לחזק את היהדות ולחנך ליראת-שמים בצורה יותר נעלה.

10 יש לזכור שבני יעקב הם אבותינו, החלק השני של האבות, "אבות מספר ב". להיות אבות עם ישראל, אין זה דבר פשוט, אלא ענין גדול נורא ונשגב. עם ישראל הוא עם גדול נורא ונשגב, וכך גם אבותיו. השבטים הם "שבטי יה". "שבטי ישורון". "ונשא אהרן את שמות בני ישראל כחשן המשפט על לבו בכאו אל הקדש לזכרן לפני ד' תמיד". שבטי בני-ישראל מונחים על לבו של הכהן הגדול בעבודת הקודש שבבית-המקדש, ומתוך חושן המשפט הזה מופיעים ביוזרי דברים ברוח-הקודש. יש לשים לב ולזכור במאי עסקינן! אנו עם של "קדושים בכל יום יהללוך סלה". קדושים אלה, אין צורך לחפש אותם באפריקה או במזרח הרחוק, אלא הם עם ישראל, עם הנביאים. אנו מין יצורים מיוחדים, מין בריה קיבוצית-קולקטיבית, כללית, היסטורית, בעלת פסיכולוגיה לאומית מיוחדת. ולנבראים האלה יש שורשים. "כי מראש צרים אראנו". כלעם, הי"דע דעת עליון", בעל העין הגדולה, "הגבר שתם העין", מסתכל על העם הזה בעינו החודרת, "ורא את ישראל שכן לשבטיו", מתבונן במציאות הקיבוץ הזה ורואה כי נוראה היא. הוא רואה שלעם בכלליותו יש שורש: "כי מראש צרים אראנו ומגבעות אשורנו", אלו אבות ואמהות. לעם הזה יש אבות. "הביטו אל צור חצבתם", אחרי אברהם יצחק ויעקב, האבות של העם המשונה והענקי, אנו מתחילים להפגש ב"אבות מספר ב", בראשית האתחלתא של עם ישראל, בני-ישראל. אין לשכוח במה עסקינן: בראשית הופעת "עם זו יצרתי לי". אנו מסתכלים בדבר ד' המגיע אלינו מ"קרא הדרות מראש" ומתגלה בשנות דור ודור. "בינו שנות דר ודר". לכן ענין הבנים האלה, שהם אבותינו, אינו ענין פשוט כלל, אלא ענין נורא ונשגב, נקדש ונערץ. אנו שבטייה, קדושים, עליונים, "בני עליון כלכם", ובני יעקב הם אבותינו. עכשיו אנו מתחילים להפגש במהלך ההתפתחות העובדתית, ההיסטורית, המשפחתית של אבותינו אלה.

11 שלשה הקדוש
ברוך הוא אודבן מי שאינו כעם ומי שאינו משחבר ומי שאינו מעמיד על מדותיו שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן-המזכר א' בפה ואחד בלב והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו "והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחדי כי הא דטוביה חסא ואחא זינד לזעדיה ואסרדי ביה קמיה דרב פפא נגדיה לזינד א"ל טוביה חסא חזינד מינד אמר ליה אין דכתיב "לא יקום עד אחד באיש ואח לזווד אסרדת ביה שם רע בעלמא קא ספקא ביה אמר רבי שמואל בר רב יוחנן אמר רב מותר לשנאתו שנאמר "כי תראה חבר שונאך רוכץ תחת משאו מאי שונא אילמא שונא נכרי והא "תניא שונא שנאמר שונא ישראל ולא שונא נכרי אלא פשיטא שנא ישראל "ומי שריא למסגיה דכתיב "לא תשנא את אחיך בלבבך אלא ראיא סרדי דעביד איסורא כולי עלמא נמי מיסגי סגי ליה מאי שנא האי אלא לאו "כי האי גוונא דחזיא ביה אידו דבר ערוה
ד' א' א' ק' י'!

2 שראה בו דבר ערוה. ואם תאמר דנאלו מליאות (כי"מ דף לג: וס) אמרינן אוהב לפרוק ושונא לטעון מנה בשונא כדי לכוף את יצרו והשתא מה כפיית יצר שיין כיון דמנוה לשנאתו וי"ל כיון שהוא שונא גס חזירו שונא אותו דכתיב (משלי ס) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם ונאין מתוך כך לדי שנאה גמורה ושיין כפיית יצר:

סיום — שקידת התורה

ככל שיתגלה בתוכנו "ואתם הדבקים בד' אלהיכם", על-ידי דבקות בתורה, שקידת התורה רגיעה בתורה; ככל שנתמלא בסוגיות של הלכה ואגדה ונתפסם בדברי תורה, כך יותר ויותר נבריא את האישיות הרוחנית שלנו, יותר נזכה להיות בגדר של תלמיד-יחכמים, שהם הבנאים הבונים את כלל-ישראל. יותר נזכה להיות בני-יך-בניך, "ורכ שלום בניך", המגלים "דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום", ומתוך-כך להיות כוני התורה בבנין כלל-ישראל וארץ-ישראל.